

Lekenpraatje

Beste aanwezigen, familie, vrienden, collega's, hvo-studenten, docenten en andere geïnteresseerden. Van harte welkom! Wat fijn dat jullie hier zijn bij de verdediging van mijn proefschrift over humanistisch vormingsonderwijs.

In de komende tien minuten vertel ik jullie meer over mijn onderzoek. Ik doe dat in drie delen. Ten eerste vertel ik wat humanistisch vormingsonderwijs is, en wat ik heb onderzocht. Dan ga ik in op hoe ik mijn onderzoek heb uitgevoerd en tot slot laat ik iets zien van de belangrijkste uitkomsten.

Wat is hvo en wat heb ik onderzocht?

In 2010 studeerde ik af aan de Universiteit voor Humanistiek. Daarna ging ik werken als onderwijskundig medewerker bij Stichting HVO. Deze stichting was verantwoordelijk voor het opleiden van docenten humanistisch vormingsonderwijs. Deze docenten zijn werkzaam als vakdocent in het openbaar basisonderwijs en zij verzorgen het keuzevak hvo. Op dit moment wordt het vak hvo op bijna 500 openbare basisscholen in Nederland gegeven.

Hvo is levensbeschouwelijk vormingsonderwijs vanuit humanistisch perspectief. In de wet is het recht op humanistisch en godsdienstig vormingsonderwijs binnen het openbaar basisonderwijs vastgelegd. Ouders en kinderen worden gewezen op dit recht en kunnen kiezen voor het volgen van vormingsonderwijs.

In de lessen hvo worden leerlingen gestimuleerd om over morele vragen na te denken, vaak via bepaalde thema's en vanuit humanistische kernwaarden zoals vrijheid en gelijkwaardigheid.

Aan de basis van hvo ligt het humanisme. Humanisme is een niet-godsdienstige levensbeschouwing. Humanisten behoren dus tot een seculiere groep en delen vooral gemeenschappelijke uitgangspunten en waarden. Je zou kunnen zeggen: binnen het humanisme staat de mens centraal, maar daar is nog lang niet alles mee gezegd.

Het is een levensbeschouwing die bestaat uit twee centrale waarden. Deze worden aangegeven- zoals ook in het motto van het Humanistisch Verbond, met de begrippen *zelf denken* en *samen leven*. Wat wordt hier nu onder verstaan?

Humanisten vinden het belangrijk dat mensen zichzelf kunnen ontplooiën en in vrijheid keuzes kunnen maken. Maar de aandacht voor deze zelfontwikkeling en autonomie gaat eigenlijk nooit zonder een verantwoordelijkheid voor de ander en voor de samenleving; de humaniteitsgedachte. Humanisme is daarmee zowel een persoonlijk streven als een politiek-moreel ideaal.

En dit is het ook, het hand in hand willen ontwikkelen van zowel autonomie (zelf denken) als humaniteit (samen leven) waar vakdocenten hvo met kinderen aan willen werken. Wat betekent dat nu voor een vak als hvo?

Het betekent in de eerste plaats dat het gaat om waardevormend onderwijs gaat; het gaat erom dat kinderen zich vanuit deze waarden kunnen ontwikkelen. Hoe doe je dat nu?

Het zijn namelijk ook waarden die in een context van onderwijs en opvoeding een dilemma kunnen opleveren. Want hoe kun je aan de ene kant de autonomie van kinderen willen stimuleren (‘je mag zelf ontdekken wat je belangrijk vindt’) en tegelijkertijd waarden willen overdragen (‘wat is belangrijk bij humanisme?’) en daarin sturend zijn?

Met mijn onderzoek wilde ik te weten komen wat er nu eigenlijk in de lessen hvo gebeurt, en aan welke doelen het een bijdrage levert. Maar ook hoe docenten vorm geven aan hun onderwijs en hoe zij omgaan met eventuele spanningen en dilemma’s die zich daarin voordoen.

Dat waren belangrijke vragen -voor het vak de opleiding en het verstaan naar buiten- waar nog weinig inzicht in was. Zo ontstond dit promotieonderzoek.

Hoe heb ik het gedaan?

Het doel van het onderzoek was om het curriculum- Het leerplan- en de praktijk van hvo in kaart te brengen en te analyseren. Ik heb dat op een zo’n breed mogelijke manier willen doen.

Zo heb ik gebruik gemaakt van een model dat een curriculum op zes niveaus onderscheidt. Zo kon ik het vak op verschillende lagen bestuderen. Ik heb onderzocht wat er geschreven is over hvo, in de missie en visie van de stichting- hoe dat wordt vormgegeven in lesmateriaal, hoe docenten dat interpreteren en wat ze daarin belangrijk vinden, hoe zij dat in praktijk brengen, wat leerlingen ervaren en wat ze leren.

Voor deze deelonderzoeken heb ik verschillende onderzoeksmethoden ontwikkeld en ingezet. Dus ik heb zowel een vragenlijst afgenomen, bijvoorbeeld waar het ging om het denken van docenten over humanistische vorming en hvo, als lesobservaties uitgevoerd en interviews afgenomen. Ook heb ik met kinderen gesproken over wat zij van hvo vinden. Dit zorgde ervoor dat er een breed beeld kon ontstaan .

Wat zijn de belangrijkste uitkomsten?

Een belangrijk onderdeel van mijn onderzoek wordt gevormd door de vraag wat er met hvo wordt beoogd door docenten. Via vragenlijstonderzoek heb ik onderzocht welke doelen zij belangrijk vinden en in welke mate zij denken deze doelen te kunnen realiseren. Er waren hen verschillende type doelen voorgelegd, namelijk individuele, sociale en maatschappelijke doelen. Een voorbeeld van een doel is ‘de leerling kan een afwijkende mening onderbouwen’ of ‘de leerling is betrokken bij het lief en leed van anderen’.

Docenten blijken alle type doelen belangrijk voor hvo. Maar er zit wel verschil in de mate waarin zij doelen belangrijk vinden en de mate waarin zij denken er een bijdrage aan te kunnen leveren. Zo hechten docenten het meest belang aan doelen binnen de persoonlijke en de sociale ontwikkeling en daar ook de meeste aandacht voor hebben en iets minder voor de maatschappelijke ontwikkeling. Ook in de lessen en de ervaringen van de leerlingen zag ik deze tendens terug. Leerlingen benoemden vaak dat ze bij hvo aangezet worden om zelf na te denken, zo zei iemand:

'Bijvoorbeeld hier als je antwoord geeft, dan eigenlijk probeert de juf er een beetje achter te komen waarom je niet een ander antwoord hebt gegeven. Ze vraagt eigenlijk door, zodat we uiteindelijk wel conclusie krijgen met de hele groep en in de klas is het gewoon, met rekenen ofzo, je hebt het fout of je hebt het goed. Daar kun je niet over discussiëren.'

Gedacht vanuit de centrale waarden ‘zelf denken’ en ‘samen leven’ zou je dus kunnen zeggen dat in het denken en de uitvoering van hvo de focus ligt op zelf denken en op een smalle opvatting van samen leven, namelijk op het interpersoonlijke niveau. Een doel als het leren ontwikkelen van empathie hoort daar bijvoorbeeld bij. Doelen op het gebied van de maatschappelijke ontwikkeling, zoals het willen bijdragen aan sociale rechtvaardigheid, worden iets minder belangrijk gevonden en minder vaak in praktijk gebracht.

Een spanning die zich binnen mijn onderzoek voordoet is dat het hier om vormingsonderwijs gaat, waarbij docenten eigenlijk helemaal niet zo sterk vanuit leerdoelen denken, maar veel meer vanuit vormingsprocessen. Tegelijkertijd heb ik ze wel naar doelen gevraagd. Maar ik heb in mijn onderzoek ook, met name in het praktijkonderzoek waar ik de school inging, veel aandacht gehad voor het vormende, dat gaat over sfeer over relatie over het bieden van een plek waar geëxperimenteerd en gespeeld mag worden. Een geleerde les is daarmee in mijn ogen dat het bij een bijzonder vak als hvo zowel over onderwijs als over vorming gaat. Met daarbij de verschillende talen en manieren van denken.

Tot slot,

Het doen van onderzoek roept altijd weer vragen op. Met mijn promotieonderzoek heb ik een bijdrage willen leveren aan het in kaart brengen van het humanistisch vormingsonderwijs. Misschien durf ik zelfs wel te zeggen dat het een gedegen bouwsteen is in het denken over onderwijs vanuit humanistisch perspectief. Het sterkt de kennisbasis en biedt handvatten voor verdere ontwikkeling en professionalisering.

Een wezenlijk vraag is wat mij betreft wel: Hoe nu verder? Het hvo staat nu hier, maar welke kant wil het op? Wat is daarbij wenselijk voor de verschillende partijen: leerlingen, ouders, het openbaar onderwijs?

De volgende denkrichting geef ik vast mee: In hoeverre staat het keuzevak hvo op dit moment voor de zelfde vraag als de eigen vormingsdoelstelling, zelf denken en samen leven? Wil het gericht blijven op het eigen zelf, de eigen humanistische identiteit binnen het levensbeschouwelijk vormingsonderwijs en daarmee als het ware op het eigen humanistische eiland blijven?

Of: wil het juist verbindend zijn, over grenzen heenstappen met zijn universele menselijke waarden en het aanmoedigen van kritisch denken, en zich buiten de eigen kring begeven?

Dank u wel.